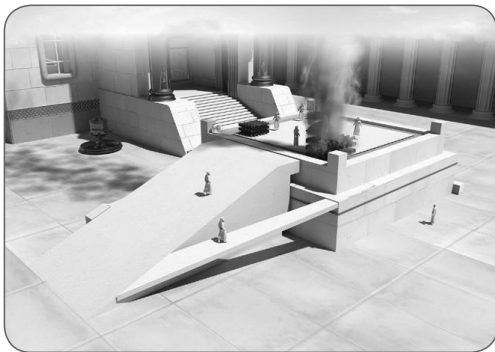

הרב מנחם מקובר

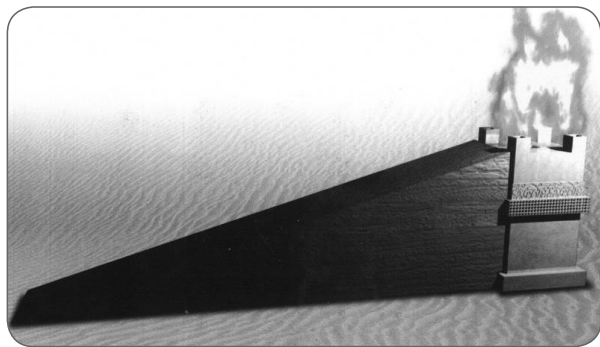
קרנות המזבח – מבנה ומהות

מזבח העולה, הניצב בחצר המשכן והמקדש, היווה את מרכז עבודת המקדש. הבדל גדול קיים בין המזבח שבמשכן לזה שבמקדש: המזבח במשכן בנוי מעצי שיטים ומחובר לאדמה¹, בעוד שהמזבח במקדש בנוי מאבנים ומחובר לאדמה². גם רוחבו של המזבח במשכן קטן הרבה יותר: חמש על חמש אמות לעומת כ"ח על כ"ח אמות בתקופת הבית הראשון ול"ב על ל"ב אמות בימי הבית השני. למזבח המשכן כמה חלקים: יסוד, מכבר, כרכוב וקרנות. לחלקים אילו קיימות מקבילות במזבח המקדש.

במאמרנו נעיין במבנה קרנות המזבח, הניצבות בחלקו העליון של המזבח, ומתוך כך נקבל גם מבט כולל על מבנה המזבח כולו. נקדים ונאמר כי גובהו של גג מזבח העולה הוא תשע אמות, והקרנות הניצבות בפינות הגג משלימות את גובהו לעשר אמות³. לדעת הרמב"ם⁴ הקרנות הינן בין הדברים המעכבים בבניינו של המזבח⁵.

תמונת מזבח העולה במקדש

תמונת מזבח העולה במשכן

- 1 מחלוקת תנאים במכילתא דרבי ישמעאל, יתרו, מסכתא דבחדש, פרשה יא, אם המזבח היה מלא באדמה או חלול ומחובר לאדמה.
- 2 ראה סוף פרשת יתרו, שמות כ' כא: "מִזְבֵּחַ אֲדָמָה תַעֲשֶׂה לִּי וְזָבַחַת עָלָיו אֶת עֹלֹתֶיךָ וְאֶת שְׁלֵמֶיךָ אֶת צֹאנְךָ וְאֶת בְּקָרְךָ בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֶזְכִּיר אֶת שְׁמִי אֲבֹא אֵלֶיךָ וּבִרְכָתֶיךָ: וְאִם מִזְבֵּחַ אֲבָנִים תַעֲשֶׂה לִּי לֹא תִבְנֶה אֹתָהּ גִּזִּית כִּי חֲרָבָה הַנֶּפֶת עָלֶיהָ וְתִחַלְלָהּ".
- 3 גם במזבח המשכן. זו דעת רש"י בזבחים ס', א, וכן במעשה חושב פרק ו' אות ד, וכן במלב"ם שמות ל', ב. לגבי גובה המזבח במקדש הדבר מבואר בזבחים נ"ד, א.
- 4 הלכות בית הבחירה ב', יז: "הקרנות מעכבות בבניין המזבח".
- 5 פרט לקרנות מעכבים גם: היסוד, הכבש וכן היות המזבח ריבוע מדויק.

גובה המזבח

בתורה נאמר⁶: "וַעֲשִׂיתָ אֶת הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אֹרֶךְ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת רָחֵב רְבֹעַ יְהִי־הָהָה הַמִּזְבֵּחַ וְשִׁלֹּשׁ אַמּוֹת קָמְתּוֹ: וַעֲשִׂיתָ קֶרְנָתָיו עַל אַרְבַּע פְּנֵתָיו מִמָּנּוּ תִּהְיֶינָה קֶרְנָתָיו וְצִפִּיתָ אֹתוֹ נְחֹשֶׁת".

בדברי חז"ל קיימת מחלוקת הן בנוגע לגובה המזבח והן בנוגע לרוחבו, כאשר מחלוקתם נוגעת הן לעניין גובה המזבח והן לגבי רוחבו⁷.

לדעת רבי יוסי רוחב גג המזבח בתקופת המשכן היה חמש על חמש אמות (כנאמר בפסוק), אולם גובה המזבח היה עשר אמות (שלא כמבואר בפסוק). רבי יוסי למד בגזרה שווה את המילה "רבוע" בפסוק דלעיל מהמילה "רבוע" המופיעה גם לגבי מזבח הזהב⁸ (הוא מזבח הקטורת שבהיכל). אופן הלימוד הוא: כשם שבמזבח הזהב רוחבו אמה אחת הינו חצי מגובהו שהינו שתי אמות, כך במזבח העולה: רוחבו חמש אמות הינו חצי מגובהו, שלפי לימוד זה הינו עשר אמות. לשיטתו קשה, שהרי בתורה נאמר במפורש "ושלש אמות קומתו". רבי יוסי מתרץ שהנאמר בפסוק כוונתו היא "משפת סובב ולמעלה", דהיינו: זהו גובהו של החלק העליון של המזבח.

אולם **לדעת רבי יהודה** בגמרא שם גובה המזבח הינו ככתבו: שלוש אמות, אולם לדעתו רוחב המזבח הינו עשר אמות (ולא חמש אמות, כנאמר בפסוק). הוא לומד גזרה שווה מן המילה 'רבוע' המופיעה בנבואת יחזקאל⁹: "רְבֹעַ אֶל אַרְבַּעַת רְבָעִיו". שם מידות המזבח נימדדות מאמצעיתו, ואי לכך רוחב המזבח הינו כפול מהנאמר בפסוק.

בהתבוננות פנימית ניתן לומר כי הדיון דלעיל הוא לגבי הגורם המרכזי במהות המזבח, אשר עליו מזים דם שהוא עיקר כפרת הקרבן כמבואר בעיל בגמרא¹⁰. המידה 'עשר אמות' היא המרמזת על קומה שלמה של תיקון¹¹. לדעת רבי יהודה האורך והרוחב הם העיקריים, ולכן מידתם עשר אמות. אולם לדעת רבי יוסי גובה המזבח הינו העיקרי, ולכן הוא עשר אמות.

6 שמות כ"ז, א.

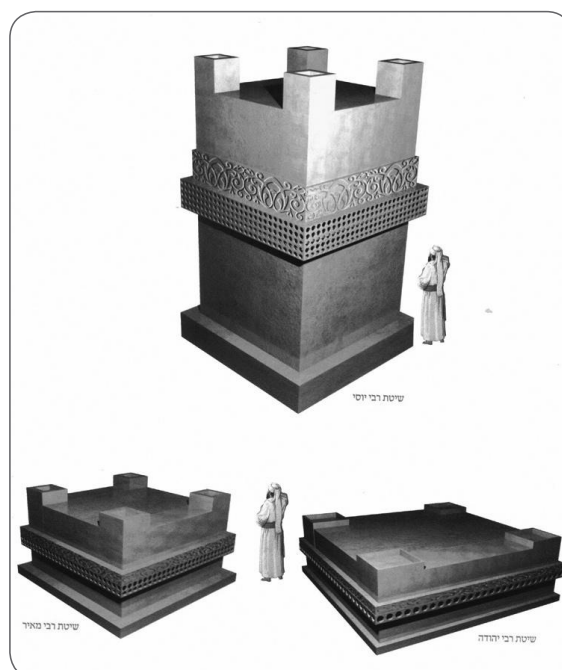
7 זבחים נ"ט, ב. מחלוקת דומה מופיעה בבריתא דמלאכת המשכן פרק י"א, אלא ששם מופיעה דעת רבי מאיר ולא דעת רבי יהודה, כאשר לדעת רבי מאיר מידות המזבח הינן כמבואר בפסוק.

8 שם ל', ב.

9 מ"ג, טז.

10 נ"ט, א.

11 המספר עשר מבטא את שלמות הקדושה. קיימות עשר ספירות, עשר מדרגות של קדושה בארץ ישראל ועוד.

תמונה של ג' שיטות מבנה המזבח במשכן

נתבונן בפסק הרמב"ם: מחד הוא פוסק לגבי גודלו של המזבח לדורות, וזו לשונו¹²: "מזבח שעשה משה ושעשה שלמה ושעשו בני הגולה ושעתיד להעשות כולן עשר אמות גובה כל אחד מהן וזה הכתוב בתורה "ושלש אמות קומתו" - מקום המערכה בלבד. ומזבח שעשו בני הגולה¹³, וכן העתיד להבנות¹⁴, מדת ארכו ורחבו ל"ב אמות על ל"ב אמות". מאידך פוסק הרמב"ם שגודלו של המזבח אינו מעכב, וזו לשונו¹⁵: "... אבל מדת ארכו ומדת רחבו ומדת קומתו אינן מעכבין, והוא שלא יפחות מאמה על אמה ברום שלש אמות כשיעור מקום המערכה של מזבח מדבר". מבואר מדבריו כי לכתחילה יש לבנות מזבח בגובה עשר אמות, כדעת רבי יוסי, ומידת אורכו ורוחבו ל"ב אמות, כגודלו של המזבח בנבואת יחזקאל, ורק בדיעבד ניתן לבנות מזבח קטן כגודל מזבח המשכן. זאת – כאשר כל השיעורים הינם לפי דעתו של רבי יוסי¹⁶.
לגבי לשונו של הרמב"ם כי גודל המזבח הינו בדיעבד אמה על אמה, ולא חמש

12 הל' בית הבחירה פרק ב הל' ה.

13 עולי בבל בתחילת ימי הבית השני.

14 הוא האמור בנבואת יחזקאל.

15 הל' בית הבחירה פרק ב הל' יז. מקור דבריו בגמרא זבחים סב ע"א המביאה ברייתא: "מידת אורכו ומידת רוחבו ומידת קומתו אינן מעכבין".

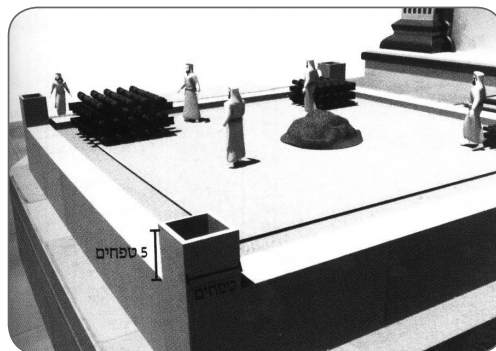
16 עיין בכסף משנה הל' בית הבחירה פרק ב הל' ה כי מבואר בגמרא (ערובין מו ע"ב) שהלכה כרבי יוסי לגבי רבי יהודה.

אמות כדעת רבי יוסי, עיין בכסף משנה הסובר כי כוונת הרמב"ם היא כי גודלו המינימלי של המזבח הינו חמש על חמש אמות, והאמה הנזכרת בלשון הרמב"ם היא כנגד מקום המערכה הנמצא במרכז המזבח¹⁷.

קרנות מזבח העולה החלולות

ארבע קרנות המזבח מעכבות בבניינו¹⁸. בתורה נאמר¹⁹: "וְעָשִׂיתָ קִרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פְּנֵיתָיו מִמָּנוֹ תִּהְיֶינָה קִרְנֹתָיו וְצִפִּיתָ אֹתָם נְחֹשֶׁת". מבאר רש"י: "ממנו תהיין קרנותיו - שלא יעשם לבדם ויחברם בו", דהיינו: הקרנות הינן חלק מגוף המזבח, ונבנות יחד עם דפנות המזבח.

בגמרא זבחים²⁰ מבואר שהקרנות היו חלולות, וכך אף בדברי הרמב"ם²¹. אמנם דבר זה אינו מבואר בפירוש בתורה, אולם יתכן שיש לכך רמז מלשון הפסוק: "ממנו תהיינה קרנותיו", דהיינו: כשם שגוף המזבח במשכן היה חלול כך גם הקרנות, שהינן חלק מהגוף, חלולות.

תמונת קרן מזבח חלולה

בגמרא שם הדבר נלמד מפסוק בזכריה²²: "ד' צְבָאוֹת יְיָן עָלֵיהֶם וְאָכְלוּ וְכָבְשׁוּ אֲבָנֵי קָלַע וְשָׁתוּ הָמוֹ כָּמוֹ יַיִן וּמָלְאוּ כַּמְזָרְק כְּזֵוִיֹּת מִזְבֵּחַ". הגמרא מבארת כי לזויות המזבח היה בית קיבול כשל מזרק (שהינו כלי קבלת הדם), וכדי

17 האמה על אמה שבמרכז המזבח הינה עבור מערכת האש, אולם סביבה יש אמה עבור מקום הילוך הכהנים, ואמה נוספת עבור הקרנות. דברי הרמב"ם הם על-פי הגמרא זבחים ס"ב, א, ובאורו של ה'כסף משנה' כהבנת רש"י שם. עיין בספר 'הר המוריה' על הרמב"ם שם אות לד הדן בעניינו של מקום הדשן (הנקרא גם 'תפוח') בתקופת המשכן, שהרי במזבח שבמקדש הוא היה במרכז גג המזבח.

18 הל' בית הבחירה ב', יז.

19 שמות כ"ז, ב.

20 נ"ד, ב.

21 הל' בית הבחירה פרק ב הל' ח.

22 ט, ט"ו.

שדופן המזבח יהא ללא פגמים הניחו מקלות חלקים לפני היציקה במקומות שנועדו להיות חלולים. מבאר רש"י במקום: "נקבים נקבים עמוקים בארבעתן שיפול דם החטאת ויבלע לתוכו". כלומר: לדעתו הקרנות היו חלולות כדי שדם קרבנות החטאת הניתן על הקרן יכנס לתוך חלל הקרן. בעלי התוספות²³ הבינו בדברי רש"י כי הכוונה היא שלקרנות היו חורים בגגן, והיקשו שהרי מתן דם קרבן החטאת הינו בצידי הקרן ולא בראשה. יש מבארים²⁴ שכוונת רש"י היא שהחורים היו בצידי הקרן, ורק מקצת מהדם נשפך לתוכם²⁵. כך מבואר גם בבאורו של הר"מ קזיס למסכת מידות, המבאר שהנקבים של הקרן היו בחודן של הקרנות, שהוא מקום זריקת הדם, וניכנסו לתוך עומק האבנים.

מלשון הרמב"ם משמע לכאורה שהיתה לו שיטה שונה בנדון. זו לשונו²⁶: "וכן נותן בתוך כל קרן וקרן עד שישלים הבניין ויסיר הגופים ... וישארו הקרנות חלולין". יתכן שכוונתו היא שמדובר בקרן כולה, עד לתחתית המזבח, כך שכל פינות המזבח היו חלולות מתוכן. אולם בשונה מרש"י לא מבואר ברמב"ם שהיו נקבים לקרנות, כך שמשמע מדבריו שהקרן היתה חלולה לכל גובהה, אולם לא היו לה נקבים. כנראה שהרמב"ם למד פשוט שונה בדברי הגמרא, שבדבריה לא נאמר במפורש שעל הדם להינתן אל תוך הקרן אלא שעל הקרן להיות חלולה.

גודל קרנות המזבח: גובהן ורוחבן

במשנה²⁷ נאמר: "מקום הקרנות אמה מזה ואמה מזה". במשנה כלים²⁸ מבואר כי כל האמות במקדש היו אמות בינוניות, בנות שישה טפחים, זאת פרט למזבח הזהב, קרן, סובב ויסוד שנבנו באמות בנות חמישה טפחים.

הגמרא במנחות²⁹ מבארת כי הדבר נלמד מפסוק בנבואת יחזקאל³⁰: "וְאֵלֶּה מִדּוֹת הַמִּזְבֵּחַ בְּאַמּוֹת אָמָה וְנִטְפָּח וְחִיק הָאָמָה וְאַמָּה רָחֵב וְגִבּוֹלָה אֶל שְׂפָתָהּ סָבִיב זֶרֶת הָאֶחָד וְזֶה גֵב הַמִּזְבֵּחַ". פסוק זה מבאר את מבנהו של גג המזבח, וממנו משמע כי קיימות מידות הנמדדות באמה בת חמישה טפחים, וישנן מידות הנמדדות ב"אמה וטופח" שהינה אמה בת שישה טפחים. לגבי גודל קרנות המזבח מבאר רש"י כי מהפסוק משמע שהקרנות נמדדות באמה בת

23 ד"ה "ומלאו כמזרק".

24 צאן קדשים.

25 לבעלי התוס' עצמם הסבר שונה.

26 הל' בית הבחירה פרק ב הל' טז.

27 מידות ג', א.

28 ו"ז, י.

29 צ"ז, א.

30 מ"ג, יג.

חמישה טפחים, הן ברוחב והן בגובה. זו גם דעת הברטנורא³¹. אולם לדעת הרמב"ם³² ריבוע הקרן הינו שישה על שישה טפחים³³. זו לשונו בהלכות בית הבחירה: "גובה כל קרן וקרן חמשה טפחים וריבוע כל קרן אמה על אמה".

מוסכם, אם כן, בין הראשונים כי גובה הקרן הינו ה' טפחים ואילו המחלוקת הינה לגבי רוחב הקרן. לעניין זה כמה השלכות מעניינות מבחינת מבנה המזבח הכולל, גובהו ורוחבו. לשיטת רבי יוסי, שגובה המזבח עשר אמות (וכן להלכה, כדלעיל), כיוון שגובה הקרן הינו ה' טפחים, וכך גם גובה היסוד (כמובא לעיל בדברי המשנה בכלים) – מכאן שגובה המזבח הינו חמישים ושימונה טפחים³⁴. לקמן נבאר את עניינו של רוחב המזבח וגגו.

רוחב גג המזבח ומקום המערכה

רוחב המזבח בימי הבית השני היה ל"ב על ל"ב אמה³⁵, ומבואר מדברי הרמב"ם כי ל"ב אמה אילו הינן בנות שישה טפחים. מכאן שרוחבו הכולל של המזבח, מתחילת היסוד ועד לקצהו, הינו מאה תשעים ושניים טפחים. אם חלק מאמות רוחב המזבח הינן בנות חמישה טפחים הרי שתהא לכך השלכה על גודל גג המזבח. שלושה חלקים במזבח ייתכנו באורך של חמישה טפחים: היסוד, הסובב והקרן. לשיטת רש"י כניסת היסוד הינה באמה בת שישה טפחים ואילו כניסת הסובב באמה בת חמישה טפחים, ולכן גודלו של גג המזבח לשיטתו הוא כ"ח אמות ועוד שני טפחים³⁶. אולם לשיטת הרמב"ם הן היסוד והן הסובב הינם בני ה' טפחים, ולכן גובה גג המזבח יהא כ"ח אמות ועוד ד' טפחים. לרוחב גג המזבח השלכה ישירה על רוחב מקום המערכה, שהינו האזור הפנוי על גג המזבח בו ממוקמות מערכות המזבח: המערכה הגדולה, מערכת הקטורת, מערכת אש התמיד וכן התפוח. מקום המערכה נמצא במרכז גג המזבח, כאשר

31 במשנה כלים שם.

32 הן בהלכות בית הבחירה ב', ח וכן בפירושו למסכת מידות.

33 יתכן שלרמב"ם היתה גירסא שונה בנוסח הגמרא. לפי הנוסח שלפנינו הגמרא אומרת בסוף דף צ"ז, א "לא שנא הכי ולא שנא הכי" דהיינו: אין הבדל בין גובה המזבח לרוחבו. יתכן שבנוסח הרמב"ם לא היה קיים משפט זה (ראה בציון ההלכה בספר דרך חכמה להגר"ח קנייבסקי שליט"א הסובר כך, וכן בחק נתן). בספר זבח תודה (זבחים נ"ד, ב) דן בהסבר נוסף לשיטת הרמב"ם, עיי"ש.

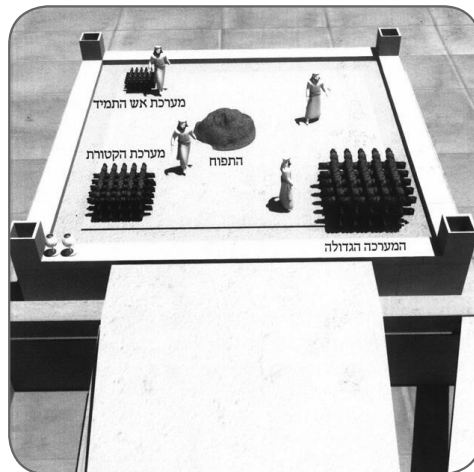
34 הלכות בית הבחירה ב', ו.

35 משנה מידות תחילת פרק ג', הלכות בית הבחירה ב', ה.

36 כיוון שרוחבו הכולל של המזבח הינו ל"ב אמות בנות שישה טפחים הרי שכניסת הסובב באמה בת חמישה טפחים גורמת לכך שרוחב גג המזבח יהא לא כ"ח אמות (כפי שהיה אמור להיות לו כל האמות היו בנות שיש טפחים) אלא כ"ח אמות ועוד שני טפחים.

בהיקף גג המזבח ממוקמות הקרנות ופנים להן מקום הילוך הכהנים שרוחבו אמה.

במשנה³⁷ נאמר כי רוחב מקום המערכה הינו כ"ד על כ"ד אמות. אולם לאור שיטותיהם של רש"י והרמב"ם דלעיל הגודל שונה במעט: לשיטת רש"י גודל הקרן הינו ה' על ה' טפחים, ואם נוריד את מקום הקרנות ומקום הילוך הכהנים מרוחב גג המזבח נמצא שגודל מקום המערכה הוא כ"ד אמות ועוד ארבעה טפחים³⁸. לשיטת הרמב"ם גודל מקום המערכה זהה, שכן לשיטתו גודל הקרנות הינו ו' על ו' טפחים בעוד שהיסוד והסובב הינם בני חמישה טפחים, כך שגם לשיטתו רוחב מקום המערכה הוא כ"ד אמות ועוד ארבעה טפחים³⁹. אם כן קשה על לשון המשנה דלעיל לפיה גודל מקום המערכה הוא כ"ד על כ"ד אמות בלבד!

מראה גג המזבח

בעל ה'תפארת ישראל' בבאורו למשנה⁴⁰ סובר כי התנא במשנה לא דק בלשונו, וכיוון שההפרש בין המידה המדויקת למידה השלמה הוא פחות מאמה התנא "עיגל" את החשבון לכ"ד אמות שלמות.

אולם הראב"ד⁴¹ מסתפק שמא המידה במשנה מדויקת, ומכאן שגודל מקום המערכה היה כ"ד אמות במדויק, ולכן יתכן וכל קרן ממוקמת שני טפחים פנימה

37 תחילת פרק ג' של מידות.

38 החישוב הוא כך: גודל גג המזבח הינו 170 טפחים, נוריד ממנו 22 טפחים של רוחב הקרנות ומקום הילוך הכהנים ונקבל 148 טפחים שהינם כ"ד אמות ועוד ד' טפחים.

39 הן לשיטת רש"י והן לשיטת הרמב"ם שתי כניסות הינן בנות ה' טפחים ואחת בת ו' טפחים, אלא שלרש"י הכניסות בנות ה' טפחים הן היסוד והקרן בעוד שלרמב"ם הכניסות בנות ה' טפחים הן היסוד והסובב.

40 מידות ריש פרק ג' אות ז.

41 בהלכות בית הבחירה שם, ב', ח.

מקצה גג המזבח ואז גודל מקום המערכה המדויק הוא כ"ד על כ"ד אמות. אולם ראה בדברי בעל התוספות יו"ט למידות כי משמע מדברי חז"ל כי הקרן ניצבה ממש בקצה גג המזבח ולא יותר פנימה⁴².

בעל הכסף משנה מבאר אף הוא כי בפחות מאמה לא דק התנא, והוא מוכיח זאת מלשון המשנה שאינה מצינת שהקרן נכנסה בשיעור כלשהו לגג המזבח. אמנם בעל המשנה למלך מנסה להגן על דברי הראב"ד, החפץ לדייק בלשון המשנה, אולם קשה על דבריו שכן גם בראשית אותה משנה מבואר כי האורכים אשר במשנה הינם באמות שלמות⁴³.

מעניין לציין כי בעל ה'תפארת ישראל', בתרשים המזבח אשר לו⁴⁴, הציב את קרנות המזבח כשיטת הראב"ד (שלא כמבואר בפירושו)! בביאורו הנלווה לתרשים⁴⁵ הוא מסביר כי צייר לפי שיטת הראב"ד כדי שלא לומר שהתנא במשנה לא דק בדבריו.

42 וכן ראה את באורו של הגר"ח קנייבסקי שליט"א בספרו דרך חכמה בהלכות בית הבחירה שם.

43 המשנה שם מבארת כי גודל גוף המזבח הינו ל' על ל' אמה, אולם הרי היסוד רוחבו רק חמישה טפחים ומכן שרוחב גוף המזבח הינו ל' אמות ועוד שני טפחים!

44 בסוף מסכת מידות.

45 אות ח שם.